

תוקף העינויים ביום כיפור

תקציר: בשיעור נעסוק בשיטת הרמב"ם במקור חובת חמשת העינויים ביוה"כ לאור דברי הגמרא והראשונים. נאפיין את היחס בין איסור מלאכה ואיסור אכילה ושתייה וכן את דרשות הגמרא במקור דין העינוי. לאחר מכן, נבהיר את מחלוקת הראשונים האם רק אכילה ושתייה נאסרו מהתורה ושאר עינויים מדרבנן (-בעלי תוס') או שמא כל העינויים מקורם מהתורה (- הגאונים והרמב"ם). בסיום הדברים נבהיר את הבנת הנצי"ב במשמעות העינוי כנגזרת מהגדרת התורה לאיסורי יום הכיפורים.

א. פתיחה

התורה מזכירה את יום הכיפורים במספר מקומות. בכל אחד ואחד מן המקורות רואים כי מוזכרות שתי מצוות שונות במקביל. נעיין בשני מקורות, בויקרא (טז, כט-לא)

"וְהִיָּתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תַּעֲשׂוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הַאֲזָרָח וְהַגֵּר בְּתוֹכְכֶם... שֶׁבֶת שֶׁבֶתוֹן הִיא לָכֶם וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם"
ובהקבלה בספר ויקרא (כג, כז-כח)

"אָדָּם בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא מְקָרָא קֹדֶשׁ הֲיָה לָכֶם וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אֵשָׁה לָהּ. וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפּוּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לַפְּנֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם".

ושבו, בספר במדבר (כט, ז)

"וּבַעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מְקָרָא קֹדֶשׁ הֲיָה לָכֶם וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ".

בכל הפעמים הללו, התורה מדגישה את מצוות העינוי ואת איסור עשיית מלאכה. ההגדרות ההלכתיות של איסור מלאכה מוכרות לנו מהלכות שבת, אולם את ההגדרות של עינוי נפש אינן מוכרות, והתורה אינה מפרטת במפורש מהי כוונתה בעינוי זה.

ביאור של חיוב העינוי אנו מוצאים בגמרא במסכת יומא, אשר לומדת מפסוקים שונים כי קיימים חמישה עינויים ואף מסבירה שזו כוונת התורה בביטוי עינוי נפש. בשיעור זה נעסוק במקור חמשת העינויים בגמרא ובפוסקים, ונדון בשאלה מהו תוקפם - מדאורייתא או מדרבנן. לאור כך נבחן את שיטת הרמב"ם בנושא בתחילת הלכות שבת עשור ונרחיב בדיון בה.

ב. דרשות הגמרא

הגמרא בתחילת פרק שמיני במסכת יומא מזכירה מספר דרשות כמקור לחמש האיסורים: אכילה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. דרשות אלו אינן מופיעות בסוגיה אחת, והן פזורות במספר מקומות, דבר שאינו תורם לבהירותו. לגמרא (עד ע"א) ברור כי עונש הכרת המוזכר בתורה, הינו רק על איסור אכילה ושתייה ולא על שאר האיסורים. חילוק זה בא לידי ביטוי גם בפסוקי התורה, ויתכן שהם מהווים אף את המקור לו, זאת משום שבעוד שאת איסור אכילה ושתייה לומדת הגמרא מפסוקים בתורה, שאר ארבעת האיסורים נלמדים מהנביאים ומהכתובים.

לאחר שהגמרא מנסה ללמוד את איסור אכילה ושתייה מאיסורי אכילה בעניינים אחרים (כגון פיגול ונותר), מביאה הגמרא (עד ע"ב) שתי דרשות:

"...ואם נפשך לומר: הרי הוא אומר 'והאבדתי את הנפש ההיא' (ויקרא כג, ל) - עינוי שהוא אבידת הנפש, ואיזה זה? זה אכילה ושתייה... דבי רבי ישמעאל תנא: נאמר כאן 'ענוי' ונאמר להלן 'ענוי', מה להלן ענוי רעבון - אף כאן ענוי רעבון".

בדרשות אלו אנו לא מוצאים מקור המנמק מדוע עינוי מתפרש כחוסר אכילה, ונראה שביאור זה נלמד מסברא¹.

הלימוד לשאר האיסורים, מופיע בתוך סוגיית חצי שיעור שבתחילת הפרק (עד ע"א):

1 בתלמוד הירושלמי (פ"ח ה"א) מופיעות אותן דרשות בדיוק כמו בבבלי. קיים שוני במנין העינויים בכך שבירושלמי מופיע כי ישנן שישה עינויים ביוה"כ (שתייה נספרת בנפרד מאכילה) ובבבלי מונים אותם כחמישה עינויים.

כמו שאמרנו, או שהן כולן אסמכתות, אבל פירוש 'שבתון' כך הוא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו, והוא ענין הגון וטוב מאד".

מפירוש הרמב"ן נראה שהאיסור ביום הכיפורים זהה לזה שביום טוב, ותוקפו הוא מהתורה. למרות דברים אלו, בסוף דבריו נסוג הרמב"ן מאמירה חד משמעית זו, ונשאר בספק האם מדובר בדין תורה או שמא בדין דרבנן.

ג. איסור מלאכה

כאמור, התורה כורכת את איסור עשיית מלאכה ביום הכיפורים עם איסור אכילה (-עינוי נפש). קשר מעניין בין הדברים מצינו בתיאור הגמרא (סז ע"א) את מצוות שילוח השעיר. הגמרא מתארת כי לכהן המשלח את השעיר לעזאזל היה מותר לאכול אם היה לו צורך בכך. הגמרא מוסיפה ומאפיינת כי בדרך לצוק העזאזל היו סוכות בהם היו אומרים למשלח 'הרי מזון הרי מים'. תיאור זה מופיע אף ברמב"ם להלכה. הרב סולובייצ'יק (שיעורי הגרי"ד - עבודת יוה"כ, עמוד קנג) מבין כי היתר האכילה ש המשלח דומה להיתר ההקרבה בבית המקדש. להלכה, אנו מקריבים קרבנות ביוה"כ ובשבת למרות שיש בכך עשיית מלאכה. מאותה סיבה, לדעת הגרי"ד, מותר לאכול ולשתות ביום הכיפורים כדי לבצע את שילוח השעיר. בדומה להשוואה זו ניתן להביא הקבלות נוספות (ואף הלכתיות) בין איסור מלאכה ובין איסור אכילה ושתייה:

א. שני הדינים נובעים מקדושת היום, ולכן הגיוני כי ניתן לדחותם מפאת עיצומו של יום.

ב. דין מומר: השלכה נוספת אותה מזכיר הגרי"ד הינה לגבי ספקו של ה'בית הלוי' (ח"א, יח) בנוגע למומר. ההלכה היא כי מומר לחלל שבתות שחיטתו פסולה, וכך גם לגבי מומר לעשיית מלאכה ביום הכיפורים. אולם, מה הדין לגבי המומר לאכול ביוה"כ? הרב סולובייצ'יק מציג לתלות שאלה זו בקשר בין איסורי אכילה לאיסור מלאכה, ולכן יתכן ושחיטתו תהיה פסולה.

"דתנו רבה ורב יוסף בשאר סיפרי דבי רב: מניין ליום הכפורים שאסור ברחיצה בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה - תלמוד לומר 'שבתון' - שבות".

דרשה זו כוללת את איסורי רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה אך לא את איסור אכילה ושתייה. יתכן וכפי שאמרנו לעיל, שדבר זה מעיד על אף על ההבדל בתוקף האיסור ובדרך הלימוד שיש בין האיסורים השונים. דרשה זו מופיעה גם בספרא על פרשת אחרי מות (פרשה ה פרק ח אות ג), אך בהבדל קטן:

"ומנין שיום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה... ת"ל שבתון שבות".

בספרא המילה שבתון משמשת גם כמקור לאיסור אכילה ושתייה, בדיוק כפי שמילה זו היא המקור לשאר ארבעת האיסורים.

למרות הלימוד של הגמרא, המילה שבתון אינה ייחודית ליום הכיפורים בלבד, ואף מצינו כי היא נאמרה גם בנוגע למועדים. למשל, בפסוקים על ראש השנה (ויקרא כ"ג, כד). הרמב"ן (שם) מרחיב בביאורו למילה 'שבתון' ומסביר כי פירוש המילה הוא שיהיה יום שביטה לנוח בו, ומטרתו לשמש יום מנוחה מהטורח והעמל של ימות החול. הרמב"ן מסביר כי למרות שלא נאמרה המילה שבתון לגבי כל החגים, מדובר במצווה השייכת לכל המועדים ולשבת². הרמב"ן מתלבט מהו תוקף מצוות עשה של שבתון, ומציע כי מדובר במצווה מהתורה לנוח ביו"ט אף מדברים שאינם מלאכה. כראיה לדבריו, הוא מביא את דברי המכילתא דרשב"י (י"ב, טז) שהקובעת כי יש מצוות עשה מהתורה בהימנעות ממלאכה בשבת וביו"ט. בסיום דבריו, הרמב"ן משליך עקרון זה גם לגבי יום הכיפורים:

"וכענין זה היא שנויה בתורת כהנים (אחרי פרק ז ט) ביום הכפורים. ואף על פי שאלו הברייתות חלוקות בלשונן ובמדרשיהן, שמא לדבר אחד נתכוונו, להביא אסמכתא לשבות דרבנן. ומכל מקום בין שיהיה פירוש הברייתא הראשונה

2 בשיטת הרמב"ן עסקנו גם בשיעור על מסכת שבת בנושא 'איסורי שבות בשבת', ושם הפנינו למאמרים נוספים בנושא.

ד. העינויים מדרבנן

מהו היחס בין האיסורים? לדעת בעלי התוספות רק איסור אכילה ושתייה נאסרו מהתורה, ואילו שאר העינויים אסורים מדרבנן. תוס' ישנים על ראשית הפרק דנים בעניין זה באריכות, ונביא את הטעמים העיקריים שהם מזכירים:

א. רק על איסור אכילה ושתייה יש עונש כרת.

ב. ישנם מקרים בהם התירו את איסורי רחיצה וסיכה (למשל למלך ולכלה ולמי שיש חטטין בראשו), אולם למרות זאת לא התירו להם לאכול ולשתות.

ג. למרות שכל האיסורים נלמדים מפסוקים, ניתן להסיק מנוסח שאלת הגמרא "הני חמשת איסורין כנגד מי" (השונה במהות מהנוסח 'מנא לן') שהפסוקים המובאים הם רק אסמכתא ולא מקור מהתורה.

כשיטת התוספות ישנים כותב הרא"ש בראשית הפרק (סימן א') וכך מובא בשם ר"ת בתוספות על אתר (דף עז ע"א תוד"ה דתנן):

"ופירש רבינו תם **דכל עינויים דיום הכיפורים ליתנהו אלא מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא, לבר מאכילה ושתייה** דהאמר לקמן ואם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש... ואי הוי דאורייתא היה אסור בכל ענין אלא מדרבנן..."

על אף טענותיהם של בעלי התוספות, נראה כי ניתן להשיב עליהם במידה מסוימת: ראשית, ניתן לומר כי כל האיסורים הנם מהתורה אך העונש אינו זהה. כמו כן יתכן ולאור פירושו של הרמב"ן התורה מצווה אותנו באופן כללי על שבתון ועינוי נפש, וחכמים באו ולמדו מפסוקים מה מוגדר עינוי נפש. מקור האיסור וחומרנו לא חייב להיות שווה, זאת למרות שהתוקף הכולל של האיסורים הנו תוקף של תורה היות וחכמים למדו שזה מה שהתכוונה התורה בפסוקים.

דיון דומה עולה לגבי הגדרת איסורי מלאכה בחולו של מועד. גם בנושא זה חכמים הם אלו שהגדירו מהן המלאכות האסורות, וכך הם יכלו לקבוע מקרים בהם מותר לעשות מלאכה (מלאכת דבר האבד, צורך רבים וכו'). הראשונים נחלקו מהו תוקף האיסור, והתוספות

בחגיגה (יח ע"א ד"ה חולו) מוכיחים בצורה דומה לתוס' ישנים שהאיסורים הינם מדרבנן. לעומת זאת חלק מהראשונים ובראשם היראים סוברים שאיסורי מלאכה בחול המועד הינם מדאורייתא (סיכום השיטות בב"י או"ח סימן תק"ל).

השיטות הסוברות שאיסור המלאכה הוא מהתורה מסבירות שיסוד הדין שאין לעשות מלאכה הוא מהתורה, אך התורה נתנה סמכות בידי חכמים להגדיר מה נאסר. לאור זאת, העובדה שחכמים מגדירים שבמצבים מסוימים מותר לעשות מלאכה אינה מעידה על כך שהדין הוא דרבנן בלבד. בדרך זו ניתן להסביר גם לגבי הגדרת עינויים ביה"כ ולטעון שהראיות של תוס' ישנים אינן הכרחיות.

ה. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הלי שביתת עשור פ"א הלכות ד-ה) פוסק להלכה את מצוות עינוי ביום הכיפורים:

"מצות עשה אחרת יש ביום הכפורים והיא **לשבות בו מאכילה ושתייה** שנאמר 'תענו את נפשותיכם' (ויקרא טז, כט), מפי השמועה למדו ענוי שהוא לנפש זה הצום, וכל הצם בו קיים מצות עשה, וכל האוכל ושותה בו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה... מאחר שענש הכתוב כרת למי שלא נתענה למדנו שמוזהרין אנו בו על אכילה ושתייה..."

וכן למדנו מפי השמועה **שאסור לרוחץ בו או לסוך או לנעול את הסנדל או לבעול, ומצוה לשבות מכל אלו כדרך ששבות מאכילה ושתייה** שנאמר שבת שבתון שבת לענין אכילה ושבתון לענינים אלו, ואין חייבין כרת או קרבן אלא על אכילה ושתייה בלבד, אבל אם רחץ או סך או נעל או בעל מכין אותו מכת מרדות.

הרמב"ם מחלק את דבריו לשתי הלכות: בהלכה ד' הוא מאפיין את איסורי האכילה והשתייה ומגדיר אותם כמצוות עשה ואיסור לאו שיש עליו כרת. לעומתם, שאר העינויים מופיעים בהלכה ה', כתוספת למצווה ולאיסור ועונשם מכת מרדות כדיני דרבנן. לאור חלוקה זו ניתן להסביר שיש הבדל ברמת החיוב - הלכה ד מדברת על איסורי דאורייתא ואילו הלכה ה

חמשת העינויים הם מן התורה, וארבעת העינויים הקלים יותר, נלמדו מייתור הפסוק של שבתון, ולכן מסרן הכתוב לחכמים (כמו שהצענו לעיל). הר"ן מסביר שחכמים הקלו במה שראו שאינו נעשה לתענוג, והוא מוסיף שכך היא שיטת הרמב"ם.

בסוף דבריו מקשה הר"ן על שיטתו מן הדין האומר כי מותר לרחוץ ולסוך קטנים ביוה"כ, וכי הם נאסרו רק בנעילת הסנדל (עח ע"ב). מדין זה מקשה הר"ן - הרי ידוע לנו שאסור להאכיל קטן נבילות! לכן לשיטת הסוברות שאיסורים אלו הן דרבנן מובן מדוע אף מותר להאכיל קטן ביום הכיפורים אפילו בידיים, אך לשיטתו קשה. בדבריו הוא נשאר בקושיה והוא אינו כותב שהוא משנה את דעתו בעקבותיה אלא נשאר בצ"ע.⁵

1. מפי השמועה ומפי הקבלה

כפי שראינו, הרמב"ם משתמש בלשון 'מפי השמועה' בפירושו למילה עינוי שבתורה. הרמב"ם משתמש במונח זה 170 פעמים במשנה תורה, ועלינו להבין מהי משמעות ביטוי זה בהקשר שלנו.⁶ לצורך הבנת דברי הרמב"ם נצטט את דבריו בפירוש המשנה (פירוש המשניות יומא פ"ח, משנה א) ובספר המצוות השייכים לעניין זה:

"לא נתפרש בתורה איסור דברים אלו ביום צום כפור, אלא נאמר בו לשון ענוי חמש פעמים... **ובא בקבלה** שזה לאסור חמשה דברים מהנאות הגופות והם ההזנה והרחיצה במים והסיכה בשמן ונעילת הסנדל והתשמיש, ונאמר בכל אחת מאלו לשון ענוי בכתובים אלא שהם רמזים ואסמכתות, **ועיקר אסורם קבלה**, וכל אלו העושה אחת מהן חייב מכת מרדות, וזהו ענין אמרו אסור חוץ מן ההזנה, כלומר האכילה והשתיה הוא שיש בהן חיוב כרת אם אכל

על איסורים מדרבנן. אולם הלשון בה נוקט הרמב"ם זהה בשתי ההלכות - גם הצום נלמד מפי השמועה וגם שאר האיסורים נלמדו מפי השמועה. לכן יתכן ורמת החיוב זהה למרות שהעונש שונה.

נושאי הכלים על הרמב"ם נחלקו בפירוש דבריו: רבינו מנוח הבין ששיטת הרמב"ם היא שארבעת העינויים הם מדרבנן, ואילו איסור האכילה מדאורייתא. כראיה לפירושו, הוא מביא כמקור לאיסורים אלו את הפסוקים המובאים בהמשך הפרק אשר מקורם בנביאים בלבד.³

המגיד משנה (פ"א, הלכה ה) חלוק על עמדת רבינו מנוח, ומבהיר שהפסוקים מהנביאים אינם ראייה, משום שהרמב"ם אינו לומד מפסוקים אלו:

"דע שזה אינה מצוה מיוחדת מן התורה שאם כן היה ראוי לימנות במנין המצות ואין לומר שהוא בכלל להתענות **לפי שאין דעת רבינו להוכיחה אלא משבת שבתון**. אבל זה לרבינו הוא מפי השמועה ונקרא דברי סופרים אחר שהוא ענין מיוחד בפני עצמו וזהו דעתו בספר המצוות ודברים ארוכים הם אבל העירותי על דעתו ז"ל והרוצה לעמוד על תוכן דעתו יעיין שם".

המגיד משנה מבין שארבעת העינויים אינן מצווה נפרדת, והם נחשבים כדברי סופרים. לשיטתו, מדובר בהלכות שתוקפם מהתורה אך הן אינן מפורשות בפסוקים⁴ (נראה כי כך הבין גם הרמ"ך בדברי הרמב"ם והוא הקשה עליו שהאיסור הוא דרבנן ולא דאורייתא).

הר"ן (א ע"א בדפי הרי"ף ד"ה יום הכיפורים) מביא את מחלוקת הראשונים ואת שיטת התוספות שארבעת העינויים מדרבנן. לאחר מכן, הוא מציע שכל

5 נראה שהיה מקום להציע כפי שהר"ן הסביר בתחילת דבריו ש"מסרן הכתוב לחכמים" והם קבעו שעינוי קטן מסוכן ולגביו אין דבר זה מוגדר כתענוג, אך לא מצאנו שהוא תירץ בדרך זו וצ"ע מדוע.

6 הרב קאפח אסף את כל המקומות בהם השתמש הרמב"ם במונח מפי השמועה ומפי הקבלה, ופרסם את רשימותיו בסוף הכרך של משפטים ב במהדורתו למשנה תורה. בדבריו שם הוא רומז לכך שיש לחפש אחר הבדל בין שני המושגים הללו, ואנו נראה כי לפחות בהקשר שלנו שני המושגים (קבלה ושמועה) אחד הם.

3 ניתן להסביר שרבינו מנוח השווה בין דברי הרמב"ם בפרק כב בהלכות שבת לדבריו כאן. בהלכות שבת הרמב"ם קבע שאיסור שבות בשבת הינם איסורי דרבנן, והמקור שהם נלמדים דומה למקור כאן שמפסוק כללי שמרבה את עניין השביתה בשבת. אך כפי שנראה מסתבר שהרמב"ם חילק בין שיטתו בהלכות שבת ודבריו לגבי איסור מלאכה בחוה"מ ששם סבר שהם דרבנן, וכאן הוא מבין שכל העינויים הם מהתורה.

4 ראה את הסברו של המגיד משנה למונח דברי סופרים לגבי קידושי כסף בתחילת הלכות אישות. בדבריו הוא מפנה לדברי הרמב"ם בספר המצוות שורש שני ונרחיב בעקרון של מפי השמועה בהמשך.

המצוות אלא להדגיש את חשיבות הדבר⁸. הרמב"ם מדגיש כאן את החשיבות היתירה שיש לכל העינויים, היות והם נכללים במשמעות הכתוב ובפירושו שע"פ הקבלה (ראה ביד פשוטה על אתר ובהלכות ק"ש).

שיטת הרמב"ם כי תוקפם של כל חמשת האיסורים הינו מהתורה מבוססת על דברי הגאונים כפי שסובר השאילתות (שאילתא קסז), וכן דעת בה"ג בהלכות יום הכיפורים. הנצי"ב ב'העמק שאלה' דן בשיטת השאילתות כי כל העינויים תוקפם מהתורה, ובא להגן על שיטה זו מפני קושיות התוספות, ומתכוון "לחלץ חושים ולהלחם מלחמתה של תורה ליישב ולבאר דעת רבינו וסיעתו". את קושיית התוספות מדוע מותר למלך ולכלה להתרחץ, הוא מתרץ על פי דעת היראים כי רחיצת כל גופו נאסרה מהתורה, אך מקצת הגוף מדרבנן. לכן לדעתו הקלו במלך ובכלה באיסורי דרבנן כפי שהניחו בעלי התוס'.

לאחר שהנצי"ב מציע הסבר זה, הוא מעלה הסבר מקיף יותר לגבי משמעות העינוי ולגבי היקף איסור התורה. לשיטתו, התורה אסרה רק דברים של תענוג, אך כאשר הוא אינו עוסק בתענוג אין בזה ביטול מצוות עינוי. חכמים החמירו ואסרו גם שלא לשם תענוג, והקלו במקום הצורך. לכן הקלו בקטנים והתירו לרחוץ אותם⁹ ולכן גם התירו במלך וכלה. הנצי"ב מרחיב בשיטתו:

"אבל ביוה"כ... לא צוותה תורה להכחיש את הגוף אלא מאכילה ושתייה ולא משאר דברים המצערים. ולא אסרה תורה אלא תענוגים של ד' דברים דמיקרי העדרן עינוי...".

ז. סיכום

בשיעור זה עסקנו בשיטת הרמב"ם במקור חובת חמשת העינויים ביוה"כ לאור דברי הגמרא והראשונים. ראינו את היחס בין איסור מלאכה ואיסור אכילה ושתייה וכן את דרשות הגמרא במקור דין העינוי. הראשונים נחלקו האם רק אכילה ושתייה נאסרו מהתורה ושאר עינויים מדרבנן (-בעלי תוס') או

כשעור שנוכר ואם אכל פחות הרי זה אסור וחייב מכת מרדות. אמר ה' בעובר על הענוי והאבדתי את הנפש ההיא, **ובא בקבלה** דבר שהנפש תלויה בו זו אכילה ושתייה"

ובספר המצוות (עשה קס"ד)

"והמצוה הקס"ד היא שצונו להתענות בעשירי מתשרי והוא אמרו יתעלה 'תענו את נפשותיכם' (ויקרא טז, כט), ובא הפירוש בספרא תענו את נפשותיכם ענוי שהוא אבוד נפש ואי זה זה אכילה ושתייה. **וכן באה הקבלה** שהוא אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.... כלומר השביתה מאלו כולם עד שיגיע הענוי".

הן בפירוש המשניות והן בספר המצוות משתמש הרמב"ם במונח 'מפי הקבלה' ולא 'מפי השמועה'. נראה שבהלכה זו משמעות שני מושגים היא אחת - מדובר על הלכות שפירושם נמסר למשה מסיני, ופירוש זה הכרחי להגדרת המצווה. בניגוד למצוות אחרות, מדובר על מסורת שעברה בשמועה / קבלה ממשה ולא נלמדה ב"ג מידות. כל הלימודים שישנם בגמרא כמקור לארבעת האיסורים הן רק אסמכתאות, ועיקר הדין בא בקבלה. בדבריו בפירוש המשניות ובספר המצוות ברור שדין אחד לכל חמשת האיסורים ומקורם מהתורה. בנוסף לכך, הקבלה מלמדת אותנו כי רק אכילה ושתייה נמנות במניין המצוות ועונשם כרת⁷.

נקודה מעניינת נוספת שיש לשים לב אליה מצויה בדברי הרמב"ם בהלכה ה שצטטנו לעיל. הרמב"ם כותב לגבי שאר ארבעת העינויים "ומצוה לשבות מכל אלו כדרך ששובת מאכילה...". הרמב"ם משתמש בלשון 'מצווה', זאת למרות שהוא לא מנה עינויים אלו כחלק ממצוות העשה בספר המצוות, במניין המצוות ובהלכה ד. נראה שיש להבין שהרמב"ם משתמש לעיתים במילה מצווה לא כהגדרת מצווה במנין

7 דרך זו פירש הרב קאפח במשנה תורה שבמהדורתו אות יג, וכן פירש הרב רבינוביץ בפירוש יד פשוטה. לגבי משמעות המושגים דברי קבלה/שמועה במשנת הרמב"ם ראה בדברי הרב קאפח על הלכה זו וכן בדבריו שהפניתי בהערה הקודמת. כמו כן ראה בספרו של הרב רבינוביץ- 'עיונים במשנת הרמב"ם' פרק ד- מפי הקבלה מפי השמועה, מעמוד קיג (התפרסם לראשונה בכתב העת 'סיני' כרך נח).

8 כך למשל בדבריו בנוגע לחובה להזכיר את יציאת מצרים (הל' ק"ש פ"א, הלכה ג). למרות שאין זו מצוות עשה, הרמב"ם בא להדגיש שיש כאן הנהגה ראויה שזה דבר רצוי וחשוב.

9 כך הנצי"ב גם עונה כבדרך אגב על קושיית הר"ן. בדברינו לעיל תירצנו את שאלת הר"ן בדרך דומה.

שמא כל העיניניים מקורם מהתורה (- הגאונים
והרמב"ם). בסיום הדברים ראינו את הבנת הנצי"ב
במשמעות העינוי ומה נאסר ביוה"כ.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ה

עורך : נועם לב

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית : <http://vbm.etzion.org.il>

האתר באנגלית : <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי : 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל : office@etzion.org.il
